

• DISKUSIA •

DANIEL ŠMIHULA

Nikolaj Viktorovič Starikov a jeho Geopolitika. Kritický pohľad

The article is a polemic on „Geopolitics“ – a work by Nikolai Starikov published in Slovakia in 2015. The first part of this article offers a critical outlook on geopolitics as such that reflects only a very narrow part of the reality of international relations, given, moreover, that in modern era, social, economic and technological factors are gaining the upper hand over geographical factors, whose significance diminishes. Starikov does not present any coherent geopolitical theory; his book is merely an aside into his own interpretation of Russian history and expansion of the Russian state. What is more, he does not shun open fabrications or deliberate misinterpretations. His work is essentially a propaganda, which aims to promote establishment of dictatorship in Russia and aggressive foreign policy focused on the occupation of foreign countries and war rivalry with other powers.

Key words: geopolitics; Russia; imperialism; naval power; power rivalry; propaganda; hybrid warfare

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov sa v roku 2015 rozhodlo pre chvályhodný krok, a to vydať preklad diela ruského publicistu Nikolaja Starikova, ktoré v Rusku vyšlo v roku 2013¹, a tak ho priblížiť slovenským čitateľom. Je to dôležité, pretože znalosť ruštiny už nie je u nás taká samozrejmá ako pred dvoma-troma desaťročiami, no napriek tomu je pre nás potrebné sledovať vývoj politického myslenia v tejto krajine, ktoré sa však vydalo osobitnou cestou, nie úplne kompatibilnou s myslením v západných krajinách (kam sa radíme aj my).

Jednou z osobitostí súčasného ruského politického myslenia je práve *boom geopolitiky* alebo akejsi *pseudogeopolitiky* (konštrukcií a úvah v oblasti medzinárodných vzťahov a vnútornej politiky, ktoré sa voľne zaštitujú geopolitikou, ale jej metódy používajú v skutočnosti len okrajovo, alebo vôbec nie).²

¹ Ako СТАРИКОВ, Н. В.: Геополитика: Как это делается, Санкт-Петербург : Питер, 2013, náklad bol pomerne vysoký a kniha bola v ruskom origináli dostupná aj na Slovensku. Vo februári 2016 mal N. Starikov prednášku aj v Bratislave, a to na pôde Klubu Nového slova.

² „Geopolitika“ tak nezriedka znamená len propagáciu veľmocenského statusu Ruska a okupácie susedných krajín. Pozri: ROJEK, P.: Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania, Kraków : Wydawnictwo M, 2014, ako ilustráciu pozri internetovú platformu Геополитика (<http://geo-politica.info/>).

Z nášho pohľadu je významné, že veľkú časť geopolitickej argumentácie, ktorá na rôznych úrovniach existuje v súčasnom Rusku, preberajú aj naše „konšpirátorské“ a „alternatívne“ internetové platformy³ a sporadicky preniká aj do odbornej a vedeckej spisby a následne i do úst politikov. Má tak istý obmedzený, ale viditeľný dosah aj na verejnú diskusiu na Slovensku, a preto je azda potrebné oboznámiť sa s pôvodnými zdrojmi ruských „geopolitických“ špekulácií.

Samotný Nikolaj Viktorovič Starikov (nar. 1970)⁴ **nie je vedec v pravom zmysle slova**. Je publicistom, aktivistom a najmä zapáleným propagandistom. Je autorom viacerých kníh a množstva článkov, horlivo propagujúcich geopolitiku a ruskú imperiálnu slávu.

Ani Starikovova *Geopolitika* nie je vedeckým alebo odborným dielom. Vlastne ani populárno-náučným, lebo aj takéto knihy by mali spĺňať isté podmienky zaobchádzania s faktami a prezentovania súvislostí. Mali by sprostredkovať vedecké poznanie masám. Za Starikovovými tézami, ako uvidíme ďalej, žiadna vedecká analýza nie je. Dielo môžeme označiť za **zmes voľných úvah o dejinách a politickej imperialistickej propagandy**.

Nikolaj Starikov je typickým predstaviteľom veľkej časti ruskej spoločnosti, ktorá sa nezmičila so stratou mocenskej parity s USA a ani území ovládaných voľakedy ZSSR alebo Ruskou ríšou. Tieto názory sú na rôznych úrovniach podporované aj vládnu politikou v rámci fakticky oficiálnej štátnej propagandy. Geopolitické vízie sa stali vhodnou „alternatívnou ideológiou“, pretože odpútavajú pozornosť od potreby vnútornej reformy spoločnosti, ponúkajú jasného vonkajšieho nepriateľa a budujú ilúziu, že budúcnosť štátu je vlastne zabezpečená, lebo má „dobrú geopolitickú polohu“. Nemožno sa zbaviť podozrenia, že geopolitika vyhovovala aj mnohým ruským akademikom – bola jednoduchou a pohotovou náhradou za opustený marxizmus-leninizmus a tiež za komplex politologických teórií, bežných v západných demokratických spoločnostiach, ktoré si pre rôzne príčiny nedokázali už osvojiť.

Geopolitika

V najvlastnejšom význame by pojem geopolitika mal označovať vedeckú disciplínu zaoberajúcu sa štúdiom vplyvov geografických faktorov na politické správanie sa štátov. Používa sa však v rôznych, nezriedka absurdných súvislostiach, väčšinou s cieľom zdôvodniť imperiálnu expanziu konkrétneho štátu, ako náhrada za pojem „medzinárodné vzťahy“ a „medzinárodná politika“.⁵ Alebo sa jednoducho používa úplne voľne, ako dnes módné slovo.⁶

³ Pozri akékoľvek médium z nasledovného zoznamu: <https://www.konspiratori.sk/zoznam-stranok.php>

⁴ Starikov je novinárom, publicistom a čiastočne aj či predovšetkým vodcom organizácie Odbory občanov Ruska a Stranu veľké vlastenectvo. Jeho knihy sú napr.: «Кто убил Российскую империю? Главная тайна XX века», «1917. Не революция, а спецоперация!», «Ликвидация России. Кто помог красным победить в Гражданской войне?», «Преданная Россия. Мифы и правда о наших „союзниках“», «Запад против России. Главный враг России», «Спасение доллара — война», «Украина. Хаос и революция — оружие доллара», «Россия. Крым. История» a pod. Príkladom pseudogeopolitickej hatlaniny je napr. výrok: „Для США и запада в целом – союз России и Украины – формирование сильного теллуократического геополитического полюса противостояния однополярной американской доктрине и, безусловно, главная угроза американской идеологии.“ Pozri: Русская весна: два года воссоединению Крыма с РФ. In: КАТЕХОН (<http://katehon.com/ru/agenda/russkaya-vesna-dva-goda-voossoedineniyu-kryma-s-rf>).

⁶ Istý známy ukrajinský hudobník (Anton Mucharskij) v jednom rozhovore pri hodnotení rozvodu s vlastnou manželkou použil výraz „...v mojej rodine nastal geopolitický rozkol.“ (<https://www.youtube.com/watch?v=FYvW1FanU2I>)

Osobne som voči geopolitike (v pôvodnom význame) veľmi **skeptický**. A to z niekoľkých hlavných dôvodov⁷:

V skutočnosti sa geopolitici nezhodli na opísaní nejakej jasnej a opakovateľnej zákonitosti vysvetľujúcej ako geografické faktory determinujú osud krajín s výnimkou základných a banálnych právd. Chýba skutočné presvedčivé opísanie príčinného vzťahu medzi geografiou, mocou a politikou.

Väčšina geopolitikov sa nedostatočne venuje otázkam vedecko-technických, ekonomických, demografických, organizačno-štrukturálnych, politicko-ideologických a iných parametrov. (Veď geografické vplyvy by sme mali vidieť len ako jedny z mnohých faktorov definujúcich moc štátu a jeho politiku.)

Je len málo „objektívnych geopolitikov“ – takých, ktorí by sa vedeli oprostíť od štátu, ktorého sú príslušníkmi. Nielen, že ich geopolitická teória je „našitá“ na tento konkrétny štát, ale väčšinou nejakým spôsobom má zdôvodňovať, legitimizovať, ba dokonca stimulovať jeho expanziu. Obhajovať, prečo jeho budúce hranice musia byť na tej a tej rieke a tom a tom konkrétnom pohorí. To bolo typické pre nemeckú a ruskú geopolitiku. Pre anglosaskú menej, tá bola zameraná skôr na „udržanie ovládnutého“. Geopolitika v takomto momente sa prestáva pokúšať byť objektívnou vedou a stáva sa politickou propagandou.

Geopolitika je oneskorene narodené dieťa – vznikla v období, keď v skutočnosti technický rozvoj čoraz viac znižoval význam vzdialeností a geografických prekážok (resp. naopak nimi určených koridorov).

Geopolitika vie vysvetliť konflikt medzi štátmi, alebo sa o tom aspoň domnieva, ale obyčajne nie je schopná vysvetliť reálne existujúcu spoluprácu, a ani sa o to nesnaží. Dokonca ju často doslova ignoruje.⁸

Dnes dochádza k nadužívaniu slova „geopolitika“, ako už bolo uvedené. Používa sa vo všetkých možných a nemožných spojeniach, až došlo k vyprázdneniu tohto pojmu.

V slovenských a českých pomeroch po roku 1989 je zaobranie sa s geopolitikou typické skôr pre ľavicovo orientovaných teoretikov. Je to inak zvláštne, pretože geopolitika vlastne neguje základnú poučku marxistického politického myslenia o tom, že na politiku majú rozhodujúci vplyv sociálno-ekonomické vzťahy a nie geografické charakteristiky. Geopolitické uvažovanie okrem toho vedie k tvrdému imperializmu, o ktorom som sa vždy domnieval, že ho ľavičiarci odsudzujú. Pravda, ak sa za „ľavicovosť“ nepovažuje len podpora každého diktátora, ktorý je proti USA a EÚ.

V súčasnom Rusku sa politická moc snaží aktívnou propagandistickou kampaňou vytvoriť obraz Západu ako nepriateľa a predstavu o Rusku ako o osobitnej „nezápadnej“, ale napr. slovanskej alebo eurázijskej civilizácii. Prezентuje sa špecifická eklektická štátna doktrína, založená na ruskom nacionalizme, etatizme, pravoslávii a imperialistickej tradícii. Oficiálna podpora geopolitiky je súčasťou tohto úsilia. Vedecké myslenie v spoločenských vedách nie je v Rusku

⁷ V kritike geopolitického prístupu k politike nie som osamotený. Pozri tiež: Klaus Dodds, Merje Kuus, Joanne P. Sharpe: *The Ashgate Research Companion to Critical Geopolitics*. Ashgate, London : Routledge, 2013 alebo Christopher J. Fettweis: *On Heartlands and Chessboards: Classical Geopolitics, Then and Now*. In: *Orbis*, (Philadelphia : Foreign Policy Research Institute) Volume 59, Issue 2, 2015, s. 233 – 248.

⁸ Geopolitika ani neponúka iné východisko vzťahov medzi štátmi ako konflikt a vojnu. Keďže úspech štátov meria veľkosťou ovládaného územia (zjednodušene) a plocha planéty je obmedzená, je založená na hre s „nulovým súčtom“. Úspech jedného je založený vždy len na porážke iného.

úplne neslobodné, no zjavne sa podporujú teórie a učenia podporujúce predstavu o osobitnej ruskej ceste.⁹

Geopolitika N. Starikova

Nikolaj Starikov v skutočnosti neprekročil úroveň propagandistu a popularizátora rôznych alternatívnych teórií dejín a vývoja medzinárodných vzťahov, ako som už uviedol. Z môjho pohľadu **vlastne ani geopolitikom nie je**. Vo svojej knihe *Geopolitika* predkladá nie ucelenú geopolitickú teóriu (ako by sa dalo podľa názvu očakávať), ale skôr zmes rôznych voľných úvah orientovaných na dejiny Ruska, jeho imperiálnu politiku a opis rôznych protiruských sprisahaní. Vychádza z toho aj odporúčania pre súčasné Rusko, jeho zahraničnú a vnútornú politiku a v zásade predkladá projekt imperiálnej expanzie. Prišlo odsudzuje všetky demokratizačné a liberalizačné pokusy v krajine. Pri opise dejín medzinárodných vzťahov v zásade nerozlišuje medzi Ruskom a ZSSR.¹⁰ Z textu nepriamo vyplýva, že ZSSR v duchu ruských nacionalistov považuje za ruský štát bez ohľadu na jeho vnútorné federatívne usporiadanie. Výnimku predstavuje azda len obdobie krátko po revolúcii v roku 1917, keď bolševický režim zničil staré Rusko, ale potom akoby ho autor akceptoval, pokiaľ sa dostatočne „porušil“ a začal realizovať ruské imperiálne geopolitické záujmy (za Stalina).

Názov knihy je tak vlastne nepriliehavý a bez poznatkov o tom, ako sa slovo „geopolitika“ módne používa v dnešnom Rusku, dokonca je mätúci. (Autor sám priznáva, že napísal dielo skôr populárne ako vedecké – s.17.) Kniha je vlastne **propagandou obnovy ruskej imperiálnej slávy** a skutočná geopolitická argumentácia je okrajová. Kniha sa inak celkom dobre číta, jazyk nie je ťažkopádny a preklad (Miloš Ferko) je výstižný a až na výnimky urobený so znalosťou o matérie a aj slovenskej terminológii, čo dnes nie je úplná samozrejmosť. Možno ju vrelo odporúčať ako zaujímavé, kuriózne a nie príliš náročné čítanie. Ale len ako ilustráciu časti súčasného ruského politického myslenia a propagandy, nie ako vedecké dielo ponúkajúce serióznu interpretáciu medzinárodnej politiky a „geopolitiky“. A to dokonca ani v prípade Ruska a ruských dejín! Zaujímavé je tiež, že N. Starikov neuvádza iné pramene než v ruštine. Môžeme to interpretovať ako pokus o ul'ahčenie ruskému čitateľovi prístup k pôvodným zdrojom, ale skôr bude pravda asi taká, že N. Starikov neovláda cudzie jazyky, čo u človeka, ktorý sa štylizuje do podoby experta na medzinárodné vzťahy, je závažný hendikep.

Kniha a jej interpretácia sveta a dejín

Prvá kapitola sa snaží o vysvetlenie pojmu geopolitika a načrtnutie jej zákonitostí. Pokusom včleniť do geopolitiky aj faktory negeografické (história, politika) autor vlastne stiera rozdiel

⁹ Pozri: Dnešní Rusko? Cenzura, šovinismus a propaganda, tvrdí expert. In: *EuroZprávy.cz*, 6. 5. 2016
Zdroj: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/154309-dnesni-rusko-cenzura-sovinismus-a-propaganda-tvrdi-expert/>
<http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/154309-dnesni-rusko-cenzura-sovinismus-a-propaganda-tvrdi-expert/>
alebo: POMERANTSEV, P.: *Nothing Is True and Everything Is Possible: The Surreal Heart of the New Russia*, New York : PublicAffairs, 2014.

¹⁰ Z toho dôvodu hranica medzi ruským a sovietskym nemôže byť dostatočne zreteľne vedená ani v tejto kritickej štúdií.

medzi pojmom geopolitika a teóriou medzinárodných vzťahov (s. 13). V Starikovovom ponímaní je tak „geopolitika“ osobitnou a zjednodušenou teóriou medzinárodných vzťahov, zameranou na konfrontáciu a obhajobu veľmocenského postavenia ruského štátu a autoritárskeho režimu v ňom. Okorenená je nostalgiou za sovietskym obdobím, keď ZSSR bol mocensky rovnocenný USA – no bez akejkolvek reflexie iných aspektov jeho existencie (teror, diktatúra, ekonomická neefektívnosť).

Autorov pohľad na svet hneď na začiatku definuje striktné konštatovanie, že „*hlavnú a jedinú podstatu svetovej politiky tvorí boj o zdroje a udržanie kontroly nad nimi. Všetko ostatné sú len metódy a formy tejto nekonečnej, nezmieriteľnej vojny*“ (s. 10). Je pritom zjavné, že autor sa mylí a neberie do úvahy iné – dobre zdokumentované – formy interakcie štátov medzi sebou, než sú konflikt, súperenie a vojna. Boj a násilie môžu byť za istých okolností výhodnou stratégiou, no za iných okolností to môže byť kooperácia a spájanie síl. Existencia množstva medzinárodných organizácií a integračných zoskupení (OSN, NATO, EÚ a pod.) jednoducho vyvracia základnú Starikovovú premisu. Autorovo videnie sveta ako hry s nulovým súčtom tak nie je pravdivé. Analógia so šachovou partiou, kde môže vyhrať len jeden (s. 11), nezodpovedá realite sveta. Nezamýšľala sa – čo je typicky ruské – ani nad mierou efektivity využitia zdrojov, ktoré má štát k dispozícii.

Nemožno ani súhlasiť s tvrdením, že ZSSR mocensky skolaboval v dôsledku politiky M. Gorbačova. Úplne to ignoruje neefektívnosť modelu sovietskej socialistickej ekonomiky a politiky a tiež problém nedostatočných ekonomických a ľudských zdrojov socialistickeho tábora v konfrontácii s vyspelejšími a bohatšími krajinami Západu. Faktory ekonomiky, demografie, technickej úrovne, otázok efektivity usporiadania spoločnosti, spravodlivosti, demokracie a etiky Starikov v celom diele fakticky obchádza a sústreďuje sa len na faktory vojenské, resp. vojensko-strategické a činy jednotlivých (podľa možnosti absolutistických) ruských vládcov. Z dejepiseckého pohľadu je to spôsob myslenia zodpovedajúci tak 18. storočiu... Zo strategického katastrofa. Taktiež nemožno súhlasiť s autorovým tvrdením, že rešpekt voči štátu závisí len od jeho vojenskej sily (s. 60) – a to sa sám hlásim k medzinárodno-politickému realizmu.¹¹ Vojenská sila je len jednou z viacerých zložiek moci štátu, ďalšími sú také faktory ako ekonomická sila, ľudský kapitál, politický manažment, kultúrny vplyv atď.

Starikov nekriticky preberá Mackinderovu¹² koncepciu osudového súperenia námornej a pozemnej moci (s. 17), pričom si neuvedomuje, že táto bola dobovo podmienená osobitným postavením Británie v r. 1815 – 1900, keď bola v unikátnej historickej pozícii hegemóna morí. (Podobnú pozíciu získali USA po r. 1991.) Nevysvetľuje ani, prečo by si námorná a pozemná moc vlastne mali konkurovať. A skutočne, žiadna osudovosť v tom nie je. Podľa aktuálnych mocensko-politických konštelácií námorné a pozemné mocnosti – ak vôbec sa dalo načrtnúť takéto

¹¹ V danom kontexte vo význame akceptácie existencie národných záujmov, ktoré sa realizujú prostredníctvom moci štátu. Moc je tak hlavným faktorom vo vzťahoch medzi štátmi, ktoré sú si v rôznej miere navzájom konkurenčné a nezriedka sa nachádzajú aj v konfliktoch (ale tiež vedia aj spolupracovať).

¹² Halford Mackinder (1861 – 1947) bol britský geograf a jedným zo zakladateľov geopolitiky. Známa je jeho koncepcia súperenia námornej a pozemnej moci a tiež tzv. Heartlandu – uzavretého územia v strede Eurázie, ktoré je nedostupné pre vojenské sily námornej veľmoci. Toto územie tak môže byť základom na sformovanie pozemnej mocnosti, ktorá po ovládnutí Heartlandu ovládne celú Euráziu a Afriku a stane sa dominantnou svetovou mocnosťou. Koncepcia je evidentne dobová a napasovaná na súperenie britského impéria a ruskej ríše na konci 19. storočia. Koncepcia Heartlandu vôbec nepočíta napr. s ekonomickou produktivitou izolovaných a často neúrodných eurázijských vnútrozemských oblastí. Dnes, v čase medzikontinentálnych rakiet a diaľkových bombardérov, je zrejmé, že na Zemi neexistuje nedosiahnuteľné miesto.

delenie, pretože len málo mocností bolo „čisto“ námorných alebo pozemných – medzi sebou nezriedka spolupracovali. V rokoch 1776 – 1946 boli napríklad rusko-americké vzťahy prevažne dobré a priateľské. To isté môžeme s istým váhaním povedať aj o období 1989 – 2008.¹³

Starikov si ani nekladie otázku, či je význam námornej sily v súčasnosti taký istý, ako bol napr. v roku 1900. Respektíve či námorná a pozemná sila sú si v protiklade, alebo v skutočnosti jedna bez druhej sú nedostatočné. Nekladie si ani otázku, či nie je v súčasnosti veľmocenské postavenie štátu viac než na námornej a pozemnej sile závislé od – napríklad – strategických a taktických jadrových zbraní (balistické rakety, jadrové ponorky, jadrové bombardéry a pod.), kozmických systémov, protiraketových obranných systémov, kapacít schopných narúšať napr. internetovú a elektronickú infraštruktúru protivníka a pod.

Fascinuje autorovo presvedčenie, že „Západ“ a „civilizácia Mora“ sa stále zaoberajú Ruskom a majú záujem na jeho likvidácii. A to dokonca aj vtedy, keď boli formálnymi spojencami Ruska – napr. v prvej a druhej svetovej vojne (s. 33).

Nie, západné krajiny sa v minulosti zaoberali viac vlastnými kolóniami, bojmi medzi sebou a po roku 1945 budovaním európskej integrácie. Pozornosť k Rusku vzrástla len vtedy, keď toto zažívalo fázu mocenského vzostupu, narúšalo tak európsku mocenskú rovnováhu a predstavovalo jasnú hrozbu. Nemôžeme hovoriť ale o nejakej protiruskej koalícii západných štátov, ktorá by trvala od 16. storočia až po súčasnosť.¹⁴

Rusko produkuje dnes asi len 2,5 % svetového HDP (napr. štáty NATO asi 45 %)¹⁵ a politický význam v medzinárodných vzťahoch mu nezabezpečuje poloha v Heartlande (tá je skôr škodlivá, lebo Rusko je tak obmedzené na málo úrodné chladné oblasti bez prístupu k oceánu ako hlavnej dopravnej komunikácii sveta), ale vlastníctvo jadrových zbraní a členstvo v Bezpečnostnej rade OSN – teda faktory nie geografické, ale vojensko-technické a medzinárodno-právne. Estónsko, Lotyšsko a Litva taktiež neboli prijaté do NATO preto, aby bolo Rusko odrezané od mora (s. 20), ale preto, že ich spoločnosti boli najviac kompatibilné so západnými krajinami, prejavili záujem o členstvo a v priaznivej medzinárodnej konštelácii splnili kritériá. Moldavsku a Ukrajinu sa to napríklad nepodarilo. Napasovanie Mackinderovej koncepcie súperenia námornej a pozemnej moci na prípad pobaltských štátov je umelý a v danom kontexte má vysvetľovať, prečo „Rusko prišlo o svoje pobaltské provincie“. Pre skutočné námorné mocnosti bolo Baltské more vždy na okraji záujmu a ich angažovanosť v ňom bola epizodická (napoleonské vojny, krymská vojna). Akési samozrejmé a opakované popieranie práva Litvy, Estónska a Lotyšska na nezávislosť (s. 24, s. 62) by malo v strednej Európe vyvolať prinajmenšom znepokojenie.

A vôbec, prečo by námorná moc mala nejako automaticky súperiť s pozemnou? Prieniky ich záujmov by logicky mali byť menšie... Ak si vezmeme dve referenčné krajiny – Rusko a Anglicko/Veľkú Britániu – zistíme, že Rusko v 16. – 21. storočí viacej bojovalo so susednými pozemnými mocnosťami (Krymský chanát, Poľsko-litovská únia, Švédsko, Turecko, Nemecko/

¹³ USA a Rusko/ZSSR proti sebe nikdy oficiálne nebojovali. Naopak, v niektorých kľúčových momentoch histórie boli priamo alebo nepriamo spojencami (americká vojna za nezávislosť, americká občianska vojna, obe svetové vojny).

¹⁴ K tomu pozri: Bennet, K.: The Myth of Russia's Containment. In: The American Interest, Volume 11, Number 4, 21. 12. 2015, <http://www.the-american-interest.com/2015/12/21/the-myth-of-russias-containment/>

¹⁵ Nominálny HDP Ruska je dnes nižší než HDP skupiny dvanástich menších postsocialistických krajín, ktoré sú členmi NATO (pás od Estónska až po Albánsko a Bulharsko). Rusko má 144 milión obyvateľov a nominálny HDP na úrovni 1 132 miliárd dolárov. Spomenuté krajiny majú spolu 110 mil. obyvateľov a nominálny HDP 1 292 miliárd dolárov. (Zdroj: IMF, 2015).

Prusko), než s Britániou alebo USA. Británia zas celkom prirodzene predovšetkým s ostatnými konkurenčnými „národnými“ štátmi – Španielskom, Francúzskom, Holandskom... Postupné zmierenie s nimi v priebehu 19. – 20. storočia je logickejšie vysvetliteľné Tocquevilleovou tézou, že vzťahy medzi demokraciami sa zmiernujú a tie už medzi sebou nebojujú, než „sprisaháním“ proti pozemnej mocnosti (Rusku). To, že vzťah Ruska a Británie bol približne v období rokov 1830 – 1907 a medzi ZSSR a USA v rokoch 1947 – 1989 konkurenčný, je dané zákonitosťami mocenskej rovnováhy a rozdielmi v ich zriadení – nie ich „morským“ a „pozemným“ charakterom. Jednoducho v daných obdobiach išlo vždy o dve najsilnejšie svetové mocnosti, ktoré jedna v druhej videli prirodzenú konkurenciu. V konkrétnom prípade to bolo umocňované aj rozdielmi v spoločenskom zriadení a zomknutie sa atlantických štátov proti ZSSR počas studenej vojny je ľahko vysvetliteľné ich strachom pred agresívnou expanziou totalitárneho ZSSR.

Úvahy o „perfidnej“ námornej moci a „morálnej, tradično-hodnotovej“ kontinentálnej moci majú za cieľ legitimizovať autokraciu a militarizmus v Rusku. Inú formu vlády v Rusku než militaristickú diktatúru považuje Starikov za nezodpovedajúcu záujmom Ruska, jeho veľmocenského postavenia a zástancov napr. demokracie a zmierenia so západnými štátmi deklaruje za zradcov a hlupákov (s. 33), ktorých treba preventívne likvidovať.

Je logické, že „národné“ moci majú väčší sklon k demokracii, lebo spoločnosť v nich je bola historicky viac orientovaná na obchod, podnikanie a rozvoj strednej triedy než v štáte agrárnom alebo militaristickom. Predstavy o tom, ako sa Západ stáročia snaží zablokovať Rusku prístup k moru (s. 24) sú paranoidné (prinajmenšom by predpokladali úplnú kontinuitu moci a politiky v západných štátoch). Ak Rusko má reprezentovať mocnosť uzavretého Heartlandu, je logické, že jeho prístup k svetovému oceánu je horší, než v prípade „národných“ mocností. Územia reálne obývané ruským etnikom sa v Európe len okrajovo dotýkajú morského pobrežia (je to výsledok historického vývoja) – a je absurdné vyčítať neruským národom (Pobalt'ania, Gruzínci, Ukrajínci), že nechcú obetovať vlastné národné aspirácie na samostatnosť len preto, aby Rusko malo „dobrý prístup k moru“. A ich snaženie o štátnu samostatnosť a členstvo v NATO a EÚ nie je výsledkom „huckania“ zo strany Západu, ale prejavom ich vlastnej vôle. Tu vidieť, ako je geopolitika nevyhnutne spojená s imperializmom¹⁶ a úvahami o územnej expanzii, ktorá totálne ignoruje menšie národy a ich vlastné záujmy a ambície.

Je pritom zaujímavé, že dnes je pomer medzi nominálnym HDP Ruska a napríklad Poľska asi 2,5 : 1, no medzi USA a Ruskom 17 : 1 a medzi ČLR a Ruskom 10 : 1 – teda nepomer je omnoho väčší. No Rusko chce byť brané ako rovnocenný partner týmito dvoma svetovými veľmocami, hoci ruskí geopolitici a imperialisti na druhej strane súčasne s tým uvedené Poľsko (rovnako ako ostatné menšie stredoeurópske štáty) majú sklon ignorovať a pohrdáť ním.

Z čisto demografického a ekonomického pohľadu by medzinárodný význam Ruska nemal byť väčší, než je význam Brazílie. Rusko má 144 milión obyvateľov a nominálny HDP na úrovni 1 132 miliárd dolárov a Brazília 207 mil. obyvateľov a HDP 1 534 miliárd dolárov. Pritom Brazília sa programovo a rozumne vyhýba konfliktom a mocenským súpereniam.

Predstava, že tzv. proruská a prozápadná orientácia sú si v zahraničnej politike nejakého menšieho štátu rovnocenné, tak môže prežívať len v geograficky obmedzenom páse medzi Prahou a Charkovom, či na Južnom Kaukaze, a aj to skôr na základe spomienok z čias studenej vojny.

¹⁶ Vo význame budovania veľkej ríše, ktorá v sebe zahŕňa aj nedobrovoľne pripojené etnické a kultúrne cudzorodé oblasti a národy. Vnútorne zriadenie takejto ríše je minimálne voči týmto cudzorodým územiam autoritárske.

Z celosvetového pohľadu takéto uvažovanie nie je založené na reálnych základoch. (A to aj pri plnom rešpekte k ruskej kultúre, jazyku a obetiam z druhej svetovej vojny.)

V tejto súvislosti sa môžeme tiež pýtať, prečo sa Starikov tak urputne snaží, aby sa Rusko stalo aj mocnosťou námornou a rozšírilo si prístup k moru obsadením susedných krajín – nestratí tak výhody Heartlandu?

Táto kapitola a vlastne celá kniha obsahuje aj viacero faktografických nepresností. Napr. útok na poľské prekladisko Westerplatte 1. septembra 1939 sa zúčastnila nie „vrecková bojová loď“ Deutschland, ale stará bojová loď „Schlesvig-Holstein“. Deutschland sa 1. septembra 1939 – v zmysle svojho plánovaného určenia – nachádzala južne od Grónska s cieľom atakovať britskú námornú plavbu. V roku 1939 nebolo francúzske loďstvo druhé najsilnejšie na svete, ale v štvrté, resp. piate (s. 89). Taliansko neobsadilo Korziku v roku 1940, ale až v roku 1943 (s. 95). Taký znalec námornej geopolitiky, za akého sa Starikov pasuje, by nemal robiť školácke chyby. Z osobnej skúsenosti viem, že informácie tohto typu boli v ZSSR, ale i Československu voľne dostupné v príslušnej populárnej literatúre aj za hlbokého socializmu...¹⁷

Ruská územná expanzia

Ďalších osem kapitol sa venuje **histórii ruskej územnej expanzie** a súperenia s ostatnými mocnosťami v 17. – 21. storočí. Pohľad je svojský, s množstvom polopráv a nepresností a s príležitostnými pokusmi aplikovať špecifickú geopolitickú interpretáciu na výklad dejín ruského štátu (najmä súperenie pozemnej a námornej moci). V podstate sa snaží podsúvať myšlienku, že hlavným prvkom úspechu je „silný vodca“ a že dve pozemné mocnosti (Rusko a Čína) by sa mali spojiť (s. 27) proti mocnostiam oceánskym (USA, Británia). Rusko má podľa Starikova mať silnú štátnu moc, ktorá sa má snažiť získať dobrý prístup k svetovému oceánu, vybudovať loďstvo a poraziť námorné mocnosti. Odchýlenie sa od tohto programu údajne viedlo vždy k zlyhaniu (s. 29). Pre Rusko požaduje vojenskú paritu s USA a nebudaj Západom ako celkom – pričom vôbec neberie do úvahy, že USA a krajiny NATO spolu majú mnohonásobne väčšie ekonomické zdroje než Rusko, a preto pre Rusko by v otázke zbrojenia mala byť dlhodobá adekvátnejšia stratégia rozumnej dostatočnosti. To by však, pravda, muselo viesť k poznaniu o potrebe dohody so západnými štátmi na základe existujúceho celkového pomeru síl a aj iným politickým dôsledkom. No to je práve to, čo geopolitický prístup odmieta, pretože je zameraný na boj s konkurentmi až do ich úplného zničenia, a tak preferuje akokoľvek vysoké náklady na budovanie vojenskej sily bez ohľadu na sociálne a ekonomické dôsledky – ktoré však nakoniec môžu spôsobiť kolaps spoločnosti a štátu.

Kľúčovou osobnosťou ruských dejín je pre Starikova Peter I. (a potom Stalin!), ktorý nielen modernizoval Rusko, ale poznajúc zákony geopolitiky ho vtiahol na európsku mocenskú arénu. Vytvoril tak vraj program expanzie, ktorý potom ruskí vládári realizovali počas celého 18. storočia. Pohľad Starikova je však mylný. V 18. storočí sa nedá vysledovať žiadna skutočná kontinuita ruskej politiky. Cári a cárovne sa dostávali k moci zväčša násilným prevratom (Katarína II. bola doslova uzurpátorka a zrejme zosnovala smrť až dvoch legitímnych cárov: Petra III. a Ivana VI.). Niektorí mali expanznú politiku – Alžbeta, Katarína II., Pavol I., iní nie: Anna,

¹⁷ Napr. Grégr, R.: Vládcové oceánů. Praha : Naše vojsko, 1974

Peter III. Toto tiež však treba vidieť v kontexte, že expanzívna politika bola typická pre väčšinu mocností absolutistickej éry.

Pri opise ruských víťazstiev Starikov nezriedka zabúda uviesť, že boli nie vždy len dôsledkom ruskej sily, ale aj doslova štrukturálnych nedostatkov na strane ruských protivníkov (Poliaci, Turci, Tatári). Ruské víťazstvá nad Švédskom v severnej vojne sa tiež zrazu javia v inom svetle, ak si uvedomíme, že Švédsko (aj s Fínskom) malo v tom čase asi 2,5 milióna obyvateľov a bojovalo súčasne proti Rusku, poľsko-litovskej únii a dánsko-nórskemu kráľovstvu. Miera vojenskej mobilizácie presahovala akékoľvek podobné opatrenia Petra I. V tom období smrť na bojisku bola príčinou 30 % úmrtí všetkých švédskych mužov. To, pravda, nepopiera organizačný a vojenský talent Petra I. a statočnosť ruských vojakov.

Pri pokuse zasadiť severnú vojnu do širšieho európskeho kontextu sa Starikov tiež viackrát pomýlil. Napríklad nie je pravda, že rakúski Habsburgovci vo vojne o španielske dedičstvo nezískali nič (s. 45). Získali predsa Španielske Nizozemsko, Milánske vojvodstvo, Neapolské kráľovstvo a Sardíniu.

Pravidelné opakovanie období oslabenia ruskej imperiálnej moci v 18. – 20. storočí Starikov pripisuje vždy konaniu domácich zradcov, platených zo zahraničia (s. 65). Nezamýšľa sa nad tým, že ich príčinou môže byť napr. slabá ekonomická a demografická základňa Ruska, vzhľadom na ktorú bola ambiciózná zahraničná a vojenská politika jednoducho neadekvátna alebo narušenie mocenskej rovnováhy ruskými krokmi, na ktoré ostatné mocnosti prirodzene reagovali spojením sa proti Rusku – čo však mal predvídavý ruský autokrat predpokladať a prispôbiť tomu svoju stratégiu.

Za úplnú fantazmagóriu možno označiť Starikovovu tézu o tom, že revolúciu v roku 1917 v Rusku vyprovokovala Británia (s. 66), aby zničila ruské loďstvo. Obchádza fakt, že Rusko bolo v tom čase spojencom Británie v totálnej vojne proti Nemecku a že ruské loďstvo bolo pomerne malé a zastarané. Začiatkom 20. storočia britská politika pozorne sledovala rozvoj loďstva nemeckého, francúzskeho a amerického. Loďstvá Talianska, Rakúska-Uhorska a Ruska v podstate ignorovala.

Z rovnakého súdka je aj predstava, že v roku 1914 Británia cielene rozduchala vojnu medzi Ruskom a Nemeckom, aby ich obe zničila. Možno by takéto myslenie bolo primerané situácii v roku 1900, no rozhodne nie v roku 1914. Medzitým Británia klesla na úroveň až tretej priemyselnej mocnosti a britské vládnuce kruhy pochopili, že doterajšia pozícia osamoteného dominantného balancéra je neudržateľná. Najmä zoči-voči nemeckej priemyselnej a rastúcej námornej moci. Británia prosto musela vojsť do spolku s inými európskymi mocnosťami a v roku 1904 – 1907 sa pripojila k rusko-francúzskemu spoločenstvu. Prvej svetovej vojny sa Británia zúčastnila aktívne so všetkými zdrojmi svojho impéria. To, že bola úspešnejšia než Rusko, je dôkazom istého zaostávania Ruska v oblastiach, ktoré boli potrebné pre vedenie modernej vojny industriálneho veku – nie britskej perfidnosti. Starikov – napriek tomu, že sa pasuje na znalca námornej moci – akoby nie plne chápal zložitosť, komplexnosť a náročnosť námorných vojen, ktoré Británia viedla počas napoleonských a oboch svetových vojen. Ani výšku nákladov, ktoré na ne Británia musela vynaložiť. Problém ochrany oceánskych komunikácií mu úplne uniká. Stále má pocit, že všetky tieto uvedené vojny za Britániu muselo oddrieť Rusko miliónovými obeťami vlastných vojakov. Zabúda však, že ruské pozemné operácie často záviseli od priamej britskej (a americkej) finančnej a materiálnej pomoci – aj vo vojenstve platí zákon komparatívnych výhod: ten, kto má vyspelý priemysel a financie, bojuje na technologicky vyššej úrovni a môže svojim spoločencom poskytovať zbrane a peniaze. Ten, kto ich nemá, musí tento nedosta-

tok kompenzovať životmi svojich vojakov. Rovnakým nezmyslom je tvrdenie, že Francúzsku revolúciu v roku 1789 vyprovokovali Angličania tiež s cieľom zničiť francúzske loďstvo. Starikov zrejme správne postrehol, že v priebehu väčšiny revolúcií došlo k poklesu sily a výkonnosti vojenského loďstva danej krajiny, no jednoduchším vysvetlením než intrigy Albionu a zrada liberálnych prozápadných revolucionárov (s. 84, s. 106) je skutočnosť, že vojenské loďstvo je vysoko sofistikovaný a zložitý mechanizmus, vyžadujúci množstvo prostriedkov a koordináciu mnohých zložiek spoločnosti. Je zřejmé, že v stave poklesu úrovne vnútorného poriadku sa prirodzene rozkladá ako jedna z prvých inštitúcií.

Redukciu veľkého sovietskeho loďstva po roku 1991, ktorú Starikov považuje za sprisahanie demokratov (s. 107), taktiež musíme vidieť skôr v optike úpadku ruskej ekonomickej sily a zmeny priorít po skončení studenej vojny. Zabúda navyše uviesť, že obrovskými redukciami vlastnej vojenskej sily prešli predsa aj západné armády a loďstvá, najmä v Európe. Doslova na štvrtiny predchádzajúcich stavov.

Mimochodom, ak teda Angličania s takou urputnosťou organizovali revolúcie a povstania po celom svete, kto teda zorganizoval revolúcie, povstania a nepokoje v samotnom Anglicku? Napríklad počas občianskej vojny alebo tzv. Slávnej revolúcie v 17. storočí? A v britskej Amerike v roku 1776? A v britskom loďstve v rokoch 1797, 1931, 1946, 1949 a pod.? Nie sú takéto udalosti prejavom prirodzených vývojových procesov v každej spoločnosti?

Prečo by sa v roku 1916-17 mali Briti obávať 12 ruských rozostavaných dreadghnoutov (aj v prípade dokončenia rozdelených a izolovaných v Baltskom a Čiernom mori), keď sama Británia v rokoch 1906 – 1918 spustila na vodu a dokončila 46 takýchto lodí? Nebodaj do takej miery, že by podporou rozvracačských ruských revolucionárov spôsobila vyradenie vlastného kľúčového spojenca z práve prebiehajúcej totálnej vojny proti Nemecku – štátu s výrazne silnejším loďstvom než malo vtedy Rusko.

Nie je ani pravda, že po roku 1815 už francúzske loďstvo nebolo nikdy porovnateľné s britským (s. 69). Áno, dlho to tak bolo. No okolo roku 1970 sa námorné sily oboch krajín opäť vyrovnali. Francúzsko vtedy eliminovalo ekonomické zaostávanie za Britániou, spôsobené oneskoreným nástupom priemyselnej revolúcie a Británia redukovala po rozpustení koloniálneho impéria svoje loďstvo výrazným spôsobom. Čo je aj logické, pretože armáda a loďstvo nie sú cieľom, ale nástrojom na realizáciu nejakých politických a ekonomických cieľov (napr. obrana námorných komunikácií do kolónií). Keď tieto pominú, nie je dôvod naďalej vydržiavať nástroje na ich realizáciu. Francúzske loďstvo je dnes dokonca početnejšie než britské. Francúzsko má dnes jednu lietadlovú loď, 3 vrtuľníkové, 12 torpédoborcov, 11 fregát a 10 jadrových ponoriek. Británia dnes nemá žiadnu funkčnú lietadlovú loď, len jednu vrtuľníkovú, 6 torpédoborcov, 13 fregát a 11 jadrových ponoriek. Starikov správne uvádza, že výstavba loďstva je vždy mimoriadne náročná a drahá záležitosť. Nijako však neodpovedá na otázku, prečo by Rusko ako štát s obmedzenými zdrojmi, bez zámorských kolónií, bez významného obchodného loďstva a s prístupom len k uzatvoreným alebo zamŕzajúcim moriam vôbec malo budovať nejaké významné oceánske loďstvo. Skúsenosti zo všetkých ruských vojen od roku 1829 dokazujú, že ruské loďstvo v nich hralo len sekundárnu úlohu a veľké hladinové lode prežili väčšinu vojny na základniach a boja proti nepriateľovi sa prakticky nezúčastňovali (vlastne to na s. 81 priznáva aj Starikov). Výnimkou nebola ani rusko-japonská vojna v r. 1904 – 1905! Portarturská eskadra nebola príliš aktívna a jej prípadne pokusy o výpad sa končili obyčajne zle.

To, že ruské resp. sovietske veľké plavidlá často boli v priebehu vojny odzbrojené a námorníci poslaní bojovať na súš, bolo len racionálnym rozhodnutím, založeným na aktuálnej situácii.

V námornej stratégii platí, že ak nemáme ekonomické zdroje na to, aby sme vybudovali oceán-ske hladinové loďstvo porovnateľné s protivníkom, je lepšie sa o to ani nepokúšať a sily vrhnúť do nejakého alternatívneho riešenia a prípadnú námornú vojnu viesť asymetrickým spôsobom (korzáorskými krížnikmi, ponorkami, letectvom, torpédovými člmi, diverznými miniponorkami, samonavádzacími raketami a pod.). Ruské námorné sily navyše zákonite musia byť rozdelené do 4-5 samostatných loďstiev, ktoré majú obmedzenú možnosť vzájomne spolupracovať.

Starikovovo obviňovanie Británie z toho, že za ruskej občianskej vojny zlikvidovala zvyšky ruského loďstva (väčšinou nefunkčného) v čiernomorských prístavoch, aby nepadli do rúk boľševikom, a v roku 1794 francúzske loďstvo v Toulone, pôsobí trochu zvláštne (s. 95). Prečo vyčíta Britom, že za vojny ničili všetko, čo mohlo zvýšiť vojenský potenciál ich protivníkov, s ktorými v daný moment viedli vojnu? Obhajoba Stalinovho programu sovietskeho námorného zbrojenia, „zákerne zlikvidovaného Chruščovom“, pôsobí absurdne (s. 99). V päťdesiatych rokoch za Stalina ZSSR plánoval výstavbu veľkých delových krížnikov a veľkých bojových lodí, pričom ostatné štáty už takéto plavidlá nestavali, pretože boli zastarané. Budúcnosť patrila lodiam vyzbrojeným raketami a ponorkám, ktorých produkcia sa práve za Chruščova neobyčajne rozvinula.

Pre slovenského čitateľa je veľmi poučný a varovný Starikovov názor na odchod sovietskych vojsk z Rakúska v r. 1955 ako na chybu a doslova zradu, pretože ZSSR voľakedy zaplatil za jeho získanie životmi svojich vojakov. Rovnako aj zásah proti maďarskej revolúcii vníma ako oprávnenú obranu ruských vojnových ziskov bez ohľadu na to, čo si myslia Maďari, resp. Rakúšania (s. 101 – 103) – čo raz Ruskov vybojovalo, musí Rusku naveky patriť...

Vo **štvrtjej kapitole** autor opisuje vládu Petra I. a priebeh severnej vojny. Jej výklad prispôbuje svojej koncepcii – večnej snahe Anglicka zablokovať ruský mocenský rozmach.

Piata kapitola sa venuje zjednoteniu Nemecka zásluhou politiky kancelára Bismarcka. Nie je vlastne jasné, prečo sa tejto otázke Starikov venuje. Možno preto, aby ukázal, ako Nemecko veľmi potrebuje Rusko. Autor taktiež podsúva zjednotenie Nemecka v r. 1864 – 1871 ako model opätovného zjednotenia postsovietskeho priestoru (s.152).

Kapitola sa začína zbierkou Bismarckových citátov, pričom neuvádza žiadne relevantné zdroje, len neúplne dôveryhodné ruské servery¹⁸, nie Bismarckové vlastné práce alebo jeho dobové zdokumentované prejavy. Vyvoláva to podozrenie, že nejde o skutočné Bismarckové výroky, ale o tzv. pseudocitáty – vymyslené výroky podsúvané slávnym osobnostiam, čo je teraz pomerne bežná propagandistická prax. Ale možno mu krivdím....

Aj v tejto kapitole sa Starikov dopúšťa mnohých nepresností a nepráv. Ako člen európskej pentarchie Prusko nebolo druhoradou mocnosťou (hoci na Rusko a Britániu asi nemalo) a na Viedenskom kongrese nebolo odbité maličkosťami – svoje územie oproti stavu v r. 1812 takmer zdvojnásobilo a získalo bohaté porýnske oblasti. Téza, že zjednotenie Nemecka zorganizovala Veľká Británia spoločne s Rothschildovcami, neznie príliš presvedčivo. Netvrdil nám autor, že Británia sa vždy snažila svojich protivníkov rozdrobovať? Prečo by si „vyrábala“ konkurenčnú mocnosť? Preto, aby táto zničila Rusko (s. 154)? Nebola by to hra s príliš nepredvídateľným koncom? Navyše v situácii, keď vzťahy medzi Berlínom a Petrohradom boli po väčšinu 19. storočia vlastne veľmi dobré?

¹⁸ Napr. <http://www.orator.ru/bismarck>

Mimochodom, v čom pri opise zjednotenia Nemecka uplatňuje autor geopolitický pohľad, ktorý nám tak sľubuje? Tento proces opisuje skôr z pohľadu tradičnej realistickej mocenskej politiky a rôznych konšpirácií. Geografickému faktoru neprikladá takmer žiadny význam.

Vidieť v Napoleonovi III. a jeho manželke Eugénii britských agentov je poriadne zjednodušenie situácie. Francúzi by s tým istotne nesúhlasili, hoci je pravda, že Napoleon III. sa konfrontácii s Britániou vyhýbal, no na to existujú minimálne tri menej konšpiratívne vysvetlenia: sám si bol vedomý britskej prevahy, cítil voči Británii, v ktorej dlho žil, sympatie a všimnime si tiež, že západoeurópske, resp. oceánske demokratizujúce sa krajiny (Británia, Francúzsko, Holandsko, Belgicko, Španielsko, Portugalsko, Dánsko, Nórsko, Luxembursko, Švajčiarsko, Portugalsko) už po roku 1831 medzi sebou nikdy nebojovali a v súlade s Tocquevilleovou tézou sa medzi nimi rozvíja vysoká miera spolupráce. (Jedinú výnimku predstavuje britský útok na francúzsku flotilu v r. 1940, o ktorom Starikov ktovie prečo nepíše, hoci by to bol vynikajúci materiál na ilustrácii britskej zákernosti, no tento útok sa udial za veľmi špecifických okolností. Spomína len britský útok na dánske loďstvo v roku 1801, ktorý mal tiež podobnú príčinu.) Starikovove špekulácie o tom, že Napoleona III. zabili v roku 1873 Angličania počas operácie obličiek (v skutočnosti močového mechúra a zomrel tri dni po operácii) a jeho syna Napoleona Eugena nejako skántrili počas vojny proti Zuluom, ktorej sa zúčastnil (s. 181), sú číre špekulácie. V 19. storočí sa vek 64 rokov považoval za úplne adekvátny na smrť. Chirurgické operácie boli v tom období sprevádzané vysokým percentom úmrtnosti. Síce v roku 1873 bola k dispozícii anestéza, no druhý predpoklad rozvoja modernej chirurgie – potreba zachovanie sterility – sa v tom čase len začal rozvíjať (zaslúžil sa o to anglický chirurg Joseph Lister v r. 1867 – 1869).

Zdravie Napoleona III. bolo po roku 1853 čoraz horšie a horšie, desaťročia trpel na močové kamene. Bezprostrednou a pitvou potvrdenou príčinou smrti bolo zlyhanie preťaženého srdca v dôsledku zlyhania obličiek a infekcie. Obličky prirodzene prestali byť funkčné pre prítomnosť močových kameňov (podľa lekárskej správy bolo niekoľko z nich vo veľkosti d'atle) a následné hromadenie moču v močovom mechúre, močovode a obličkovej panvičke, ktorý nemohol prirodzene odtiecť. Operácia mala byť vykonaná o 15 rokov skôr, čo však Napoleon III. pre pracovnú vyťaženosť odmietal... (Endoskopická extrakcia, ktorá sa použila v tomto prípade, bola známa od r. 1824.) Problémom v roku 1873 bolo, že operácia sa podľa zachovaných údajov zrejme nevykonala dostatočne aseptickým spôsobom (zásady sterility boli v tom čase čerstvou novinkou) a navyše na pacientovi v pokročilom veku a so slabým srdcom a tiež v stave už značného poškodenia obličiek. Smrť bola len logickým dôsledkom. Stačí si naštudovať príslušné zdroje.¹⁹ Angličania Napoleona III. nijako likvidovať nemuseli – Starikovovi by bolo stačilo len pár minút zasurfovať na internete, aby pochopil, že fantazíruje. Podrobnejšie sme sa zaoberali smrťou Napoleona III. práve preto, aby bolo možné ilustrovať Starikovovu metódu veľmi voľného narábania s faktami a budovania podivných konštrukcií vo viere, že si nikto z ich čitateľov nebude overovať skutočný stav vecí. Podrobnejšie analýza totiž ľahko spochybní mnohé jeho špekulácie.

Aj smrť Napoleona Eugena v zuluskej vojne je omnoho pochopiteľnejšia, ak si uvedomíme, že Zuluovia dokázali príležitostne porážať celé britské oddiely (bitka pri Isandhlwana v roku

¹⁹ Napr. BROOS, P.: The death of Napoleon III, Medical Errors at the Sickbed of an Emperor. *Acta chir belg*, 2007, 107, s. 588 – 594.

1879 – 1 300 mŕtvych britských vojakov). Ostatne, táto jeho smrť v boji bolo mnohokrát opísaná a vysvetlená v príslušnej literatúre.

Šiesta kapitola opisuje územný rast Ruska v 18. storočí a je zrejme myslená ako jadro celej práce. Začína však hodnotením Adolfa Hitlera, ktorý – keby zomrel v roku 1938 po Mníchovskej dohode – by podľa Starikova patril medzi najväčších nemeckých politikov. Keďže však druhú svetovú vojnu nakoniec prehral, bol zlým. Pre Starikova je príznačné, že nijako nereflektuje skutočnosť, že v roku 1938 už bola v Nemecku plne rozvinutá diktatúra s koncentračnými tábormi a tajnou políciou. Z podivného zdroja (memoáre sovietskeho pilota estónskeho pôvodu Endela Puuseppa, neskôr ministra sovietskeho Estónska) na s. 186 – 188 dokazuje, ako sa v Anglicku žilo v porovnaní so ZSSR v roku 1942 zle a ako Angličania oceňovali sovietske voňavky. (Uvedené epizódy boli však „povinnými vsuvkami“ všetkých publikovaných spomienok sovietskych aparátnikov a korešpondentov z návštevy kapitalistických krajín a vôbec ich netreba brať vážne.)

Starikov sa potom vracia opäť do 18. storočia a opakuje známu legendu o tom, ako Peter I. musel odstrániť svojho syna – neschopného a zradcovského cároviča Alexeja. V skutočnosti pohľad moderných historikov na Alexeja už nie je taký prísny (rovnako ako aj na iných údajne nehodných cárov, ktorí však len „neuspeli vo vnútornej mocenskej súťaži“ – Petra III. a Pavla I., ktorých odstránenie bolo potrebné spätne nejako legitimizovať). Nevieme úplne presne, akým človekom Alexej skutočne bol a akým vládcom by sa stal. Avšak otcovia sa nezriedka mýlia pri hodnotení svojich synov. Keď sme už v tom 18. storočí, tak aj pruský Fridrich Viliam I. považoval svojho syna a následníka, za príliš mäkkého, slabého, precitliveného, intelektuálny neschopného a pacifistického (a tiež ho chcel v roku 1730 nechať popraviť) – pritom hovoríme o budúcom Fridrichovi II.! Odstránením legitímneho dospelého dediča trónu a škandálnym morганickým manželstvom s Martou Skawronskou Peter I. v Rusku odštartoval dynastickú krízu, ktorá trvala až do polovice 19. storočia, čo značne nivelizovalo všetky jeho činy v mene rastu ruskej moci.

Starikovovo tvrdenie, že Petra I. otrávil Angličania je veľmi pochybné. V 18. storočí smrť päťdesiatštyrochročného muža nebola vnímaná ako predčasná – aj vzhľadom na hektický život samotného Petra (pitevná správa hovorí o gangréne močového mechúra, spôsobenej veľkými močovými kameňmi). Aj Katarína I. (za slobodna Mária Skawronská z predchádzajúceho odseku) bola podľa Starikova otrávená (s. 197). Po jej smrti nastal úpadok ruskej flotily, čím Angličania dosiahli svoj cieľ. (Je zaujímavé, že Angličania tak maniakálne intrigovali proti relatívne slabej ruskej flotile a neorientovali sa na flotily francúzske, holandské, španielske, dánske či švédske.)

Na s. 199 uvádza Starikov asi hlavné poslanstvo svojej knihy: „*Najväčšie úspechy v dejinách Rusko zakaždým dosiahlo, keď na jeho čele stáli samovládovia. Pri kolektívnej vláde žiadne úspechy neboli.*“

Nemá zmysel opisovať všetky peripetie vnútororuského boja o moc a vojen v 18. storočí ako ich zachytáva Starikov. Pozoruhodná je autorova argumentácia o tom, ako všetky územia, ktoré sa raz stali súčasťou ruského impéria, nemajú (s. 208 – 216) právo sa od Ruska viac oddeliť a ich obyvatelia to tak nikdy ani nechceli a vždy za nich rozhodli cudzie mocnosti nepriateľské Rusku, ktoré tak chceli Rusko len oslabiť. Demonštruje to pomerne obsiahlo na príklade Fínska. Vôbec neanalyzuje to, že v 20. storočí sa okrem ruského impéria rozpadli aj ostatné mnohonárodné impéria: Rakúsko-Uhorsko a Osmanská ríša a tiež, že aj intrigánska Británia, Francúzsko a Holandsko vlastne dobrovoľne v priebehu krátkeho času rokov 1945 – 1964 rozpustili svoje veľké koloniálne ríše. O práve národov na samourčenie, keďže Starikov je odporca demokracie, sa vlastne netreba ani zmieňovať.

Prezentácia Lenina ako anglického agenta je zaujímavá, doteraz bol vždy vydávaný len za nemeckého (s. 217). Samozrejme, Lenin tiež po tom, ako sa dostal k moci, zničil ruské loďstvo... Starikov kritizuje Petra III. za to, že sa snažil získať Holštajnsko (s. 225), paradoxne, rovnaký zámer Petra I. a Kataríny I. (s. 192 – 196) považuje za geniálnu geopolitickú myšlienku... Tak sú zákony geopolitiky trvalé, alebo nie? Rovnako mu vyčíta aj vycúvanie Ruska zo sedemročnej vojny v roku 1761 (s. 225). No tento akt by sme mali vidieť v kontexte skutočnosti, že Rusko vlastne nemalo žiadny záujem na mocenskej likvidácii prusko-braniborského štátu (s ktorým následne až do začiatku 20. storočia udržiavalo veľmi dobré vzťahy a vnímalo ho ako dôležitého aktéra mocenského systému v Európe), a vlastne s ním v tom období ani nehraničilo a nebolo jasné, čo by v prípade jeho porážky získalo. Vízia pripojenia Východného Pruska a jeho následnej výmeny s poľsko-litovskou úniou za Kurónsko bola predsa len trocha špekulatívna.

Siedma kapitola sa venuje obdobiu vojen v r. 1789 – 1815, no nemá zmysel prechádzať všetkými detailmi Starikovovho výkladu. Je hodné zmienky, že z nejasných dôvodov sa autor nezaobráta otázkami delenia Poľska ani rusko-tureckými vojnami, ktoré ruský štát značne rozšíril. Možno preto, že za hlavný geopolitický cieľ Ruska považuje získanie prístupu k moru, najmä k Stredozemnému (s. 235 – 236) nie východoeurópskych plání. Nadmerne veľký priestor venuje zato epizodickým ruskými aspiráciám na Maltu a Iónske ostrovy na prelome 18. a 19. storočia. Podľa Starikova mohli byť základom ruskej námornej moci a premeny Ruska na námornú mocnosť. Starikov však takýmito tvrdeniami len opätovne dokazuje, že námornej stratégii vlastne nerozumie. Aby nejaký prístav mohol byť námornou strategickou základňou, ktorá napomôže spraviť zo štátu námornú mocnosť, ten musí mať nielen strategickú pozíciu sám o sebe, ale musí poskytovať dobrý prístup k moru štátu, ktorému má slúžiť (t. j. musí byť napojený na domácu dopravnú sieť), a zároveň musí mať vo svojom zázemí dostatočnú infraštruktúru, zabezpečujúcu existenciu loďstva ako takého.

Hlavné základne napr. francúzskej flotily boli preto v Toulone a v Breste – nie na Martiniku alebo Korzike. Izolovaný strategicky umiestnený ostrov môže byť len operačnou základňou pre štát, ktorý naň vďaka sile vlastného loďstva môže bez problémov dopravovať zásoby, zbrane, výstroj a ľudí. Osud ruskej flotily v Port-Arture v r. 1905, francúzskej v Orane v r. 1940, britskej v Singapore v r. 1941 a talianskej v Massawe v r. 1941 je dostatočne varovný. Flotila rovnako ako armáda nemôže dlhodobo pôsobiť oddelená od vlastného štátu. Hlavné základne poskytujúce ochranu, letecké krytie, výcvikové a opravárenské kapacity sa jednoducho musia nachádzať pri jadre štátu. Flotila musí byť v spojení so svojou priemyselnou a sociálnou bázou.

Zmienaná Malta by pre Rusko mala význam len vtedy, keby Rusko ovládlo napr. celý Balkán alebo aspoň čiernomorské úžiny a reťaz ostrovov v Egejskom mori.

Podľa Starikova za zavraždením Pavla I. stoja taktiež Angličania (s. 263) – a tentoraz sa podľa všetkého nemýli. Mýli sa zrejme v ďalšom obvinení na adresu zahraničných agentov – že v roku 1953 zosnovali vraždu súdruha Stalina (s. 265)!

Siedma kapitola opisuje tzv. veľkú hru medzi Britániou a Ruskom o ázijské vnútrozemie. Tiež nie je nutné zaoberať sa jej detailmi. V poznámke (s. 281) však Starikov znova popiera právo Poliakov na vlastnú štátnosť a príčinou poľských povstaní bolo – akože inak – huckanie zo zahraničia, zamerané na oslabenie Ruska. Cudne tiež zamlčuje, že v roku 1897 Rusi získali Port Artur tak, že v rámci tzv. trojstrannej intervencie v roku 1895 z neho najprv vytlačili Japoncov, ktorí ho považovali za oprávnenú korisť z japonsko-čínskej vojny, a toto z ich pohľadu bezohľadné ruské gesto podstatne prispelo k vypuknutiu rusko-japonskej vojny.

Na stranách 290 – 344 sa Starikov viackrát vracia k sovietskej vojenskej prítomnosti vo Východnom Turkestane (Sin-tiang) v období 1921 – 1949. Tieto udalosti sa za socialistických čias doslova tajili (hoci aj o nich sa dali sem-tma nájsť nejaké útržkovité informácie). Doteraz je to málo spracovaná časť sovietskych dejín. Nie je zrejmé, prečo však tejto okrajovej epizóde v odľahlom a chudobnom regióne Starikov venuje takú pozornosť a robí z nej súčasť významného „geopolitického“ zápasu. Možno preto, že sa tu veľmi často vyskytuje situácia, keď sovietske vojská sú nasadené v cudzej uniforme²⁰ – v čínskej, bielogvardejskej, ujgurskej povstaleckej, čo Starikov chápe ako šikovný trik.

Celkovo Východný Turkestan z nie úplne jasných príčin Starikov považuje za kľúčový geopolitický región a snahy Ujgrov o svojbytnosť sú pre neho len intrigou Západu na zničenie ČLR (s. 354).

Samozrejme, nie je pravda, že do Číny v r. 1931 – 1939 dodával zbrane len ZSSR (s. 314), dodávali ich aj Nemecko a USA... Nie je možné sa z nášho pohľadu ani vyjadriť k tomu, či sovietsky maršal Bljucher bol japonský špión, alebo len obeť Stalinovej snahy zlikvidovať všetkých potenciálnych oponentov (s. 321).

Je to naozaj šokujúce, ale najväčším vojenským konfrontáciám 20. storočia – prvej a druhej svetovej vojne – venuje Starikov minimálnu pozornosť. Možno preto, že v nich boli nenávidení Anglosasi ruskými spojencami a hlavným nepriateľom bolo pevninské a duchovne blízke Nemecko. Obe svetové vojny tak popierajú Starikovovu geopolitickú víziu.

Vrchol moci podľa Starikova dosiahlo Rusko v rokoch 1949 – 1953, a to práve v osudovom spojení medzi ZSSR a ČLR (s. 333). Nerieši, že Stalin bol vlastne bolševik, ktorý predtým pomáhal likvidovať cárske Rusko, a ani to, že ZSSR bol výsledok bolševickej revolúcie z roku 1917, ktorú odmieta a považuje ju za jednu z najhorších udalostí v ruských dejinách (v čom má úplnú pravdu). Azda mu na legitimizáciu sovietskej moci stačí len to, že ZSSR získal atómovú bombu a Port Artur a stal sa mocnosťou vojensky aspoň dočasne rovnocennou s USA. Starikov nerozoberá nijako osobitne ani studenú vojnu. Nie je jasné, prečo, hlavne ak si spomeniem, že mnoho strán predtým venoval epizodickým udalostiam súvisiacim s Maltou a Východným Turkestanom.

Spojenie Číny a Ruska ako mocnosti Pevniny proti anglosaským mocnostiam Mora považuje za ideálnu geopolitickú konštrukciu (nezamýšľa sa pri tom napr. nad súčasným ekonomickým a demografickým nepomerom týchto dvoch štátov).

Nasledujúcu významnú udalosť – kórejskú vojnu začína opisovať až od momentu vstupu vojsk OSN a USA do vojny (s. 335). Predchádzajúci útok KĽDR na juh,²¹ pri ktorom ovládla takmer celé územie Južnej Kórei s výnimkou tzv. pusanského predmostia, vynecháva. Udalosti kórejskej vojny sú už dostatočne osvetlené a nie je nutné na tomto mieste podrobne korigovať Starikovov výklad. Strany 340 – 344 pripomínajú najdrsnejšiu protipol'skú propagandu sovietskych čias. Navyše komunistickú Armiu Ludovu prezentuje ako silu rovnocennú Armii Krajovej, hoci pomer ich početných stavov bol si 20 000 k 400 000. Silnejšia než Armia Ludova bola aj tretia veľká odbojová sila – Narodowe Siły Zbrojne s asi 70 000 bojovníkmi. Popiera vinu ZSSR za katyňský masaker a obviňuje generála Sikorského, že napriek nevoli Stalina žiadal

²⁰ Možno táto kapitola bola myslená ako „ideologická príprava“ na rôzne ruské „hybridné operácie“ súčasnosti.

²¹ STOKESBURY, J. L.: A Short History of the Korean War. New York : Harper Perennial, 1990, s. 14

vyšetrenie zmiznutia tisícov dôstojníkov vlastnej armády... (Ale čo sa vlastne stalo s poľskými dôstojníkmi, to Starikov nevysvetľuje.²²)

Zhodnotenie

Starikovova kniha nie je o geopolitike. Je to o jeho koncepčnom programe domácej a zahraničnej politiky ruského štátu. Rusko má byť podľa neho efektívnou diktatúrou osvieteného vládcu, ktorá nestrpí žiadnu reálnu vnútornú opozíciu. Maximálnu pozornosť má venovať výstavbe armády a vojenského loďstva, a to bez ohľadu na ekonomické a ľudské náklady. Akákoľvek vnútorná opozícia („liberáli“) má byť potlačená ako zahraniční špióni a diverzanti. Potenciálnym spojencom Ruska je iba Čína, prípadne možno Nemecko. (Voči Nemecku má ambivalentný vzťah.) Nepriateľmi sú oceánske liberálne, prevažne anglosaské mocnosti (USA, Veľká Británia). Tieto sa snažia vnútornými intrigami rozbiť jednotu ruského štátu. S výnimkou Nemecka a Británie ostatné európske štáty a ani EÚ neberie príliš do úvahy v mocenskej kalkulácii, len Poliaci majú charakter akýchsi večných zákerných a stále nespokojných nepriateľov Ruska, hoci v závere knihy (s. 351) priznáva existenciu štyroch svetových mocností: USA, EÚ, Čína a Rusko.

Rusko sa má snažiť o zahraničnú expanziu, najprv o zjednotenie Eurázie (približne bývalého ZSSR) a potom si zabezpečiť dostatočný prístup k moru. Vybudovať silné loďstvo a následne bude možné pustiť sa do zápasu aj so spomenutými námornými mocnosťami.

Nezamýšľa sa však nad tým, či ostatné svetové mocnosti dnes sledujú analogický imperiálny kurz, respektíve prečo také USA, Británia a pod. nemajú tradíciu autoritárskej vlády a nadmerného militarizmu, a napriek tomu dokázali byť veľmocami a súčasne zabezpečiť vlastným obyvateľom vysokú mieru slobody, blahobytu a demokratickej participácie. Možno otvorene povedať, že Starikov v podstate propaguje v Rusku zavedenie nejakej formy fašizmu.

Sú však mnohé indície, že v súčasnom Rusku si časť mocenského establishmentu osvojila isté „geopolitické vnímanie“ sveta, ktoré je blízke názorom Starikovova, čo je pre nás dôležitý poznatok. Redukujú sa tak možnosti začlenenie Ruska do euro-atlantického systému demokratických štátov. Na druhej strane Rusko síce môže vystupovať pomerne agresívne, no na prekvapenie ruských geopolitikov narazí pomerne rýchlo na hranice svojich ekonomických, demografických možností a na obavy iných svetových mocností z nepredvídateľného hráča narušujúceho ustálené pomery. Imperialistická „geopolitika“ je tak nie návodom na mocenský rozmach vlastného štátu, ale receptom na katastrofu.

V prípadnej konfrontácii na medzinárodnej scéne totiž nerozhoduje niekoľko simplicitných pravidiel geopolitiky, resp. imperiálneho entuziazmu za „geopolitiku“ vydávaného a dokonca nemožno absolutizovať ani aktuálnu vojenskú silu. V dlhodobom pohľade sa okrem nich skôr alebo neskôr prejaví súbor značného počtu faktorov ekonomických, vedecko-technických, politicko-organizačných, morálnych, ideologických a pod.

²² Zodpovednosť ZSSR za likvidáciu tisícov poľských dôstojníkov a iných poľských občanov azda už nevyvoláva pochybnosti. Opakovane túto skutočnosť priznalo aj Rusko a na danom mieste existuje oficiálne múzeum (<http://memorial-katyn.ru/>).